

оцінити як належний та допустимий доказ.

Неоднозначність та суперечливість вимог щодо фіксації відомостей, одержаних під час проведення зазначених НС(Р)Д обумовлює необхідність виділення зняття інформації, що передається через мережу Інтернет (месенджери) як окрему форму НС(Р)Д, конкретизації вимог щодо фіксації одержаної інформації, її аналізу, обробки та зберігання, що унеможливить протиправне втручання в її зміст, відображення у процесуальних документах технічних та програмно-технічних комплексів використаних під час їх проведення.

УДК 343.8(043.2)

**Берднік І.В.**, д.ю.н., доцент,  
**Беребенець К.А.**, здобувачка вищої освіти,  
Національний університет «Чернігівська політехніка»,  
м. Чернігів, Україна

## **ТИПОЛОГІЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ЖЕРТВ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ЗЛОЧИНІВ**

Під сімейно-побутовими (домашніми, сімейними) кримінальними правопорушеннями слід розуміти кримінально-карні діяння, що посягають на життя, здоров'я, статеву недоторканність, честь і гідність, а також майно громадян, які є результатом вирішення конфлікту винним, пов'язаним із потерпілим родинними, сусідськими чи дружніми відносинами. У частині, де йдеться про громадян, як об'єкту злочинного посягання, дозволимо собі не погодитись з Є.Г. Баалем, вважаючи, що наявність громадянства, аж ніяк не впливає на віктимну поведінку неповнолітньої жертви сімейно-побутових злочинів [1, с. 78]. Крім цього, вимагає уточнення категорія «побутового» характеру подібних злочинів. Пов'язано це з тим, що не завжди злочин вчиняється членами сім'ї чи родичами, можлива ситуація, коли суб'єктом такого злочину є друзі, знайомі батьків. Необхідно акцентувати увагу на тому, що такий злочин так чи інакше пов'язаний із сім'єю, середовищем його скоєння [2, с. 191].

Високий рівень віктимності неповнолітніх відзначається у дослідженнях кримінологів, соціологів, психологів – М.М. Гернет, А.А. Реана, Д.В. Рівмана, К.В. Вишневецького, В.С. Мінської, Л.В. Франка, Я.І. Гілінського, П.В. Романова та ін. Погодимось з К.В. Вишневецьким, який справедливо вважає, що «не лише поведінка, а й сама особистість у статичному стані може бути або стати віктимною через повідомлення їй певної соціальної ролі внаслідок її статусу» [3, с. 93]. Неповнолітній, з вікових особливостей, визначальних його фізичних, психічних та розумових можливостей, породжує особливого роду

виктимну поведінку, що виявляється зокрема у підвищеній навіюваності, нездатності правильно оцінювати чинні щодо нього дії, особливостях сприйняття, запам'ятовування, відтворення подій злочинів тощо.

Говорячи про сімейно-побутове насильство щодо неповнолітнього можна відзначити, що воно може включати сексуальне, психологічне, фізичне насильство, а також нехтування їхніми потребами і потребами (економічне насильство, насильницька ізоляція від суспільства тощо). Як правило, воно характеризується певною періодичністю та неодноразовістю, тому його доречно розглядати у контексті полівіктимізації, яка передбачає, що неповнолітній може стати жертвою насильства різного виду (наприклад, сексуального та психологічного). Поряд з тим насильство щодо неповнолітніх може виходити не лише від батьків (опікунів) та інших дорослих членів сім'ї, а й повнорідних і неповнорідних сиблінгів.

Звернемося до типології віктимної поведінки, запропонованої Д.В. Рівманом [4, с. 62-68], інтерпретуючи їх у контексті особливостей поведінки неповнолітніх за умов сімейно-побутового насильства.

*Агресивний тип потерпілого.* Передбачає підвищену конфліктність потерпілого, яка може стати спусковим гачком агресивної поведінки злочинця. На думку, цей тип мало характерний для сімейно-побутових злочинів проти неповнолітніх. Пов'язано це в першу чергу з фізичною та психічною слабкістю неповнолітніх порівняно зі зрілою особистістю агресора, а також нерідко з фінансовою та психологічною залежністю від них.

*Активний тип потерпілого.* Поведінка жертви тут загалом не конфліктна, причому вона сама створює конфліктну ситуацію. Така поведінка характерна для незрілої (неповнолітньої) особистості, яка через вікові особливості психічного та інтелектуального розвитку не здатна правильно оцінити наслідки своїх дій.

*Ініціативний тип потерпілого.* В даному випадку жертва поводить неконфліктно, але своєю активністю (балакучість, бажання радити, бути корисною, потрібною) здатна викликати агресію з боку злочинця. На нашу думку, даний тип повною мірою застосуємо до неповнолітніх, особливо в ранньому віці, коли їм ще не вистачає досвіду, щоб правильно зрозуміти в якому психоемоційному стані знаходиться потенційний агресор і тому вибрати правильну тактику поведінки.

*Пасивний тип потерпілого.* Потерпілі цього типу - особи, які не чинять опору з різних причин: через вік, фізичну слабкість, безпорадний стан (стабільний чи тимчасовий), боягузтво тощо.

Розглянутий тип потерпілого, найкраще поєднується з особливостями особистості та поведінки неповнолітнього. В даному випадку має місце і фізична слабкість, страх перед більш дорослим агресором, безпорадність через нерозуміння, що відбувається і що слід робити в тій чи іншій

ситуації, у тому числі страх бути незрозумілим з боку оточуючих і т.д.

*Некритичний тип потерпілого* характеризується необачністю та нездатністю правильно оцінити ситуацію. Цей тип потерпілого також досить добре характеризує неповнолітніх жертв. Ступінь некритичності в цьому випадку обернено пропорційна віку. Ситуація посилюється ще сильніше, якщо йдеться про неповнолітнього з дефектами психічного розвитку.

*Нейтральний тип потерпілого* передбачає поведінку, яка не викликала злочинні дії та не сприяли їм в тій мірі, в якій це залежало від потерпілого [4, с. 242]. Цей тип добре підходить для опису поведінки неповнолітніх у ситуації сімейно-побутових злочинів. Нейтральність тут безпосередньо пов'язана зі здатністю осмислено сприймати те, що відбувається навколо, і реагувати на це.

Запропоновану Д.В. Рівманом класифікацію жертв О.І. Савельєв пропонує доповнити ще одним типом – «непередбачувані» жертви [5, с. 64], які характеризуються загалом нейтральною або навіть позитивною поведінкою, але при здійсненні проти них протиправних дій здатні з метою самооборони до несподівано активного опору та заподіяння шкоди агресору. Цей тип жертви багато в чому характерний для неповнолітніх жертв домашнього насильства, які афективно реагують на скоєні щодо них насильницькі дії найчастіше з боку близьких родичів.

Доцільним є розгляд віктимізації неповнолітніх жертв сімейно-побутового насильства через призму сукупності факторів ризику – характеристик, пов'язаних із насильством, але не є його прямими причинами. Ризик того, що неповнолітній стане жертвою сімейно-побутового насильства, варіюється в залежності від багатьох умов, які в кінцевому рахунку можна віднести до мікро-, мезо- та макрорівневих факторів.

Макросередовищні фактори, що впливають на сімейно-побутове насильство серед неповнолітніх, включають: гендерні стереотипи, соціальні та культурні норми, що схвалюють застосування тілесних покарань або принижують статус дитини у взаєминах між батьками та дітьми, які існують у певному суспільстві; високий рівень безробіття, соціально-економічне неблагополуччя і нестабільність, що призводять до низького рівня якості життя; доступність алкоголю та наркотичних речовин.

Мезорівень представлений власне родиною. Чинниками ризику віктимізації неповнолітніх є: психосоціальна деформація сім'ї; сім'ї, які перебувають у складному фінансовому становищі; відсутність підтримки та допомоги з боку родичів та близьких; ізолюваність у місцевій спільноті.

Мікрорівневі фактори ризику зосереджені на індивідуальних особливостях неповнолітнього, а саме найчастіше насильство в сім'ї

відбувається стосовно: дитини, яка має особливі потреби або має патологічні фізичні особливості (в т.ч. із когнітивними вадами та комунікативними труднощами); небажаних очікувань батьків дитини; дитину з асоціальною та девіантною поведінкою.

Безумовно, ці фактори ризику є не в усіх соціальних та культурних умовах, але вони будують загальну картину причинного комплексу сімейно-побутового насильства щодо неповнолітніх.

Таким чином, для суспільства сімейно-побутове насильство виявляється у втратах як людських життів внаслідок вбивств і самогубств неповнолітніх, так і появи осіб із порушенням психічного і фізичного здоров'я, низьким соціальним статусом та девіантною поведінкою. Ряд досліджень показує, що діти, які стають свідками насильства в сім'ї, стаючи дорослими, більш схильні до віктимізації та злочинної поведінки у дорослому віці. Слід також підкреслити, що дитина може бути як прямою, так і непрямую жертвою (свідком насильства) і при цьому стикатися з серйозними негативними наслідками, що впливають на емоційний та когнітивний добробут особистості на кожному етапі розвитку.

#### *Література*

1. Бааль Е.Г. Понятие и криминологическая характеристика преступлений, совершаемых в сфере жилищно-бытовых отношений. Омск, 1978. 154 с.
2. Куемжиева С.А. Криминалистическая классификация преступлений против семьи и несовершеннолетних. *Общество и право*. 2017. № 2 (60). С. 189-194.
3. Вишневецкий К.Е. Виктимологическая характеристика несовершеннолетних. *Теория и практика общественного развития*. 2015. № 21. С. 93-95.
4. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. СПб.: Питер, 2002. 304 с.
5. Савельев А.И. Несовершеннолетние жертвы преступлений как объект виктимологического исследования. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2012. № 1 (48). С. 61-65.

УДК 347.77.007(043.2)

**Біленчук П.Д.**, к.ю.н., доцент,  
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна  
**Малій М.І.**, директор  
правничої компанії «АЮР-КОНСАЛТИНГ», м. Київ, Україна

### **ЕЛЕКТРОННИЙ КОСМІЧНИЙ ПРОСТІР: ПРАВОВЕ І НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Світова спільнота на світанку ХХІ століття остаточно вступила в